

Případová studie: Sociální remitence – příklad moldavských migrantů v Česku a Itálii

Dita Čermáková, Petra Šalamounová

Dlouhou dobu se věřilo, že mezinárodní migrace přináší zdrojové zemi zejména ztráty především odchodem nejschopnějších lidí, ale od 70. let a ve větší míře od 90. let minulého století začaly vědecké studie ukazovat i přínosy migrace pro zdrojové země. Příkladem vlivu na zdrojovou zemi jsou právě remitence, o kterých primárně uvažujeme jako o finančních tocích, jež migranti zasílají do země původu, nejčastěji svým rodinám.¹ Avšak vedle těchto finančních remitencí proudí díky migrantům do zdrojových zemí i další remitence mající podobu nových myšlenek, nápadů, hodnotových vzorců i vzorců chování, sociálního kapitálu a těm se říká sociální (Levitt 1998). Podle Levittové (1998) zahrnují sociální remitence tři hlavní oblasti: normy (názory, myšlenky a hodnoty, představy o tom, co je správné), vzorce chování (vycházejí z norem a projevují se konkrétní změnou chování či zvyků) a sociální kapitál (zahrnuje především kontakty a vztahy mezi lidmi). Sociální remitence se dnes zařadily k tradičnímu tématu výzkumu vztahů mezi migrací a rozvojem zdrojové země.

Cílem této kapitoly je uvést, co jsou sociální remitence a jakou mohou mít formu. Dále se snažíme odpovědět, co je důležité pro to, aby v cílové zemi získané dovednosti, chování a další aspekty patřící do sociálních remitencí byly přínosné pro zdrojovou zemi. V našich výzkumech jsme také analyzovali to, zda potenciál transferu sociálních remitencí mají všichni migranti, nebo je přenos podmíněn určitými osobnostními charakteristikami migrantů. V neposlední řadě uvádíme konkrétní případy sociálních remitencí, které jsme zmapovali v nejchudší evropské zemi – Moldavsku. Tato kapitola je založena na výzkumné práci členů týmu GEOMIGRACE na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy, italského týmu z institutu FIERI v Turíně a kolegů z Národního etnografického muzea v Kišiněvě v Moldavsku. V rámci tříletého projektu² bylo v Česku a Itálii získáno téměř padesát rozhovorů a shromážděno přes 400 dotazníků a dále byla sesbírána data (interview a dotazníky) s Moldavany, kteří se vrátili domů (více o sběru dat Drbohlav a kol. 2017, Čermáková a kol. v tisku). Kapitola vyšla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68378025.

1. Jakou podobu mají sociální remitence?

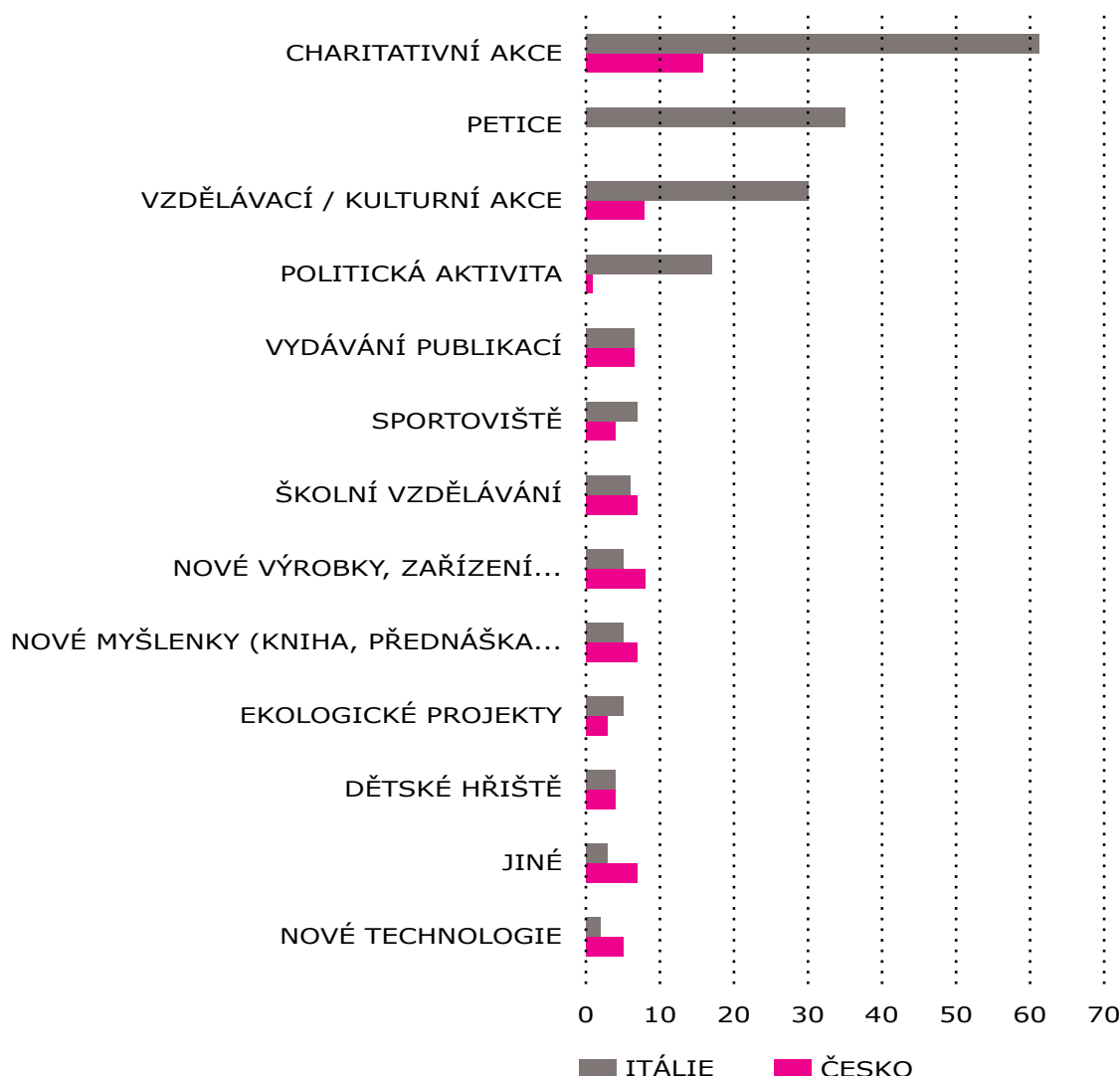
Sociální remitence jsou chápány také jako jev, kdy společně s migrací obyvatel dochází k šíření

1 Těmto remitencím se říká finanční a jen pro představu podle Světové banky dosáhly v roce 2018 neuvěřitelných 625 miliard amerických dolarů (World Bank 2019).

2 Jednalo se o projekt s názvem Moldavané v Praze (Česko) a Turíně (Itálie) – výzkum migračních a integračních vzorců, finančních a sociálních remitencí, podpořený Grantovou agenturou ČR č. 16-22194S.

kulturních vzorců a norem, především z cílové země do zdrojové, ale i naopak. Migranti jsou v tomto směru důležitými aktéry společenské změny (Grabowska 2018). Z podstaty sociálních remitencí plyne jejich velmi složitá sledovatelnost a především měřitelnost. Navíc je jednodušší sledovat je mezi zeměmi a kulturami, jejichž hodnoty jsou si vzdálenější. I proto jsme si jako protipól Česka a Itálie vybrali právě Moldavsko – nejhudší zemi v Evropě a současně stát, který geopoliticky leží na pomezí vlivu mezi Evropskou unií a Ruskem.

Graf 1: Formy a četnost sociálních remitencí z Itálie a Česka do Moldavska

Zdroj: vlastní sběr dat.

Poznámka: Celkem odpovídalo 409 respondentů (203 v Česku a 206 v Moldavsku). Respondenti měli možnost vybrat více možností. Uvedené remitence realizovalo 146 respondentů, což je 36 % z celkového vzorku.

2. Podmíněnosti sociálních remitencí

K tomu, aby migranti mohli šířit sociální remitence ve zdrojových zemích, musí nejprve oni sami v nové zemi vše načerpat a teprve pak dále předávat prostřednictvím osobních kontaktů. Z našeho výzkumu (příkladových studií Moldavanů působících v Praze a Turíně) vyplynulo, že migranti vzdělaní a velmi dobře integrovaní jsou schopni v cílové zemi nejvíce získat (Čermáková a kol., v tisku).³ Pro samotné šíření jsou stěžejní intenzita a četnost kontaktů s Moldavskem. Nicméně

³ Úroveň integrace jsme měřili úrovní jazykových znalostí a také spokojeností se životem, prací a zdravím (více Čer-

aby byl celý proces sociálních remitencí realizován, je důležitou součástí připravenost prostředí ve zdrojové zemi, kde toto nové poznání bude zachyceno, chápáno a finálně aplikováno. Sociální remitence realizují migranti během svých návštěv či po návratu do Moldavska. Nicméně i zde je důležitá součinnost plynoucí z prostředí připraveného na tyto změny. Právě nepřipravenost prostředí na přenášené sociální remitence z Česka do Moldavska působí podle nás hlavní problém (podrobněji Drbohlav a kol. 2017). Z rozhovorů s migranty vyšlo najevo, že informanti nové zkušenosti vnímají a reflektují. Konkrétně v českém prostředí reflektují více individualismu, touhy po samostatnosti, svobodu volby, respekt k menšinám, širší politickou participaci, dodržování pracovně-právních vztahů, funkční a kvalitní veřejnou dopravu. Nejnaléhavěji by do moldavské společnosti aplikovali český či italský systém zdravotní a sociální péče. Dále si nejvíce respondentů přeje udržení pořádku a možnost občanů ovlivnit významná politická rozhodnutí v Moldavsku. Jednou z významných součástí sociálních remitencí je postavení ženy v rodině a společnosti, respondenti ale tuto oblast zdůrazňovali mnohem méně, a to pouze v kontextu tradičnější rodiny. Vysvětlujeme si to tím, že moldavská společnost jako součást postsovětského prostoru měla vysokou emancipaci žen již v minulém režimu a z toho plynula i vysoká zaměstnanost a rovnost na trhu práce. Přestože emigranti jiné hodnoty vnímají, jen omezeně je akceptují a minimálně přenášejí do Moldavska (Drbohlav a kol. 2017). Oni sami to vysvětlují tím, že by jejich přátelé, známí a rodina nechápali, o čem mluví, a rozhovory raději vedou s cílem vzájemného porozumění. Vysvětlení spatřujeme v nepřipravenosti prostředí na přijímání těchto změn.

Podle politologické teorie konfliktních (štěpících) linií (Lipset; Rokkan 1967) není možné posunutí společenského vývoje bez vyřešení všech základních konfliktních linií ve společnosti. Tyto linie, jež jsou charakteristické pro moderní industriální společnost, jsou čtyři: (a) centrum – periferie, (b) stát – církev, (c) město – venkov a (d) vlastníci – pracující. S nástupem postindustriální společnosti se tyto konflikty tlumí a modifikují a rozhodujícím se podle Ingleharta a Welzela (např. 2005) stává konflikt materiální versus postmateriální hodnoty.⁴ Obě tyto koncepce chápeme jako klíčové pro sociálně-ekonomickou a politickou charakteristiku současné moldavské společnosti a míru její připravenosti přijmout inovační sociální remitence. V moldavské společnosti nedošlo k dořešení některých konfliktních linií (především město – venkov) a hlavně z ekonomických a politických důvodů nenastal posun v modernizaci, tedy do fáze, kdy společnost rovněž přijímá postmateriální hodnoty proudící ze západních zemí. Obecně přijímaný předpoklad, že pobyt přistěhovalců v prostředí, kde jsou přijímány více postmaterialistické hodnoty, povede k tomu, že se tyto hodnoty budou šířit do zemí původu, se ukázal na příkladu Moldavska jako zavádějící. V tomto konkrétním případě se ukazuje, že migrační zkušenost naopak spíše mnohdy upevňuje v lidech normy a vzorce chování výchozí země. Důvod vidíme především v paradoxně „bezproblémovém“ a důležitém vztahu v linii stát – církev, kdy silně věřící obyvatelstvo (včetně migrantů) nejde do konfliktu, aby rozbilo ekonomicky rozpadající se a pouze na principech korupce fungující stát (Drbohlav a kol. 2017).

3. Jací migranti jsou pro zdrojovou zemi nejdůležitější z pohledu sociálních remitencí?

V našem kvantitativním analytickém přístupu jsme se zaměřili na otázku, kteří migranti mají největší potenciál přenášet sociální remitence z České republiky a Itálie do Moldavska. Tento přenos jsme mimo jiné zkoumali pomocí baterie 18 otázek týkajících se toho, s kým a jak často respondent diskutuje zvolená témata (např. politické otázky, vztahy mezi lidmi a pohlavími, rodinný život, náboženství, zdraví, volný čas a další viz Čermáková a kol., v tisku). Dále jsme zjišťovali, kolik a jaké konkrétní věci, které se dotazovaný naučil v Česku a Itálii, sám v Moldavsku apli-

máková a kol., v tisku).

4 Zjednodušeně řečeno, materiální hodnoty má člověk, který nemá uspokojeny základní potřeby a primárně se stará o materiální přežití sebe a svých blízkých. Postmateriální hodnoty má člověk s naplněnými základními životními potřebami a hledá širší nabídku způsobu svého života (Inglehart; Welzel 2005).

koval; či se na nich částečně podílel (podrobněji viz Čermáková a kol., v tisku). Naší hypotézou bylo, že se sociální remitence budou více týkat lidí, kteří jsou v cílové zemi delší dobu, jsou spokojenější se svou prací a životem a těch, kteří udržují intenzivní kontakty se zemí původu. Dále jsme předpokládali, že lidé s postmaterialistickými hodnotami budou přenášet sociální remitence více než lidé s materiálními hodnotami. Z hlediska osobnostních charakteristik jsme očekávali, že lidé otevření a zodpovědní budou ti, kteří budou nové vzorce chování i normy šířit ve větší míře. Z výsledků našich regresních analýz vyplývá, že přenos sociálních remitencí z Česka a Itálie do Moldavska souvisí s charakteristikami respondenta jen velmi málo.

Je zajímavé, že v našem vzorku nejsou vidět výrazné rozdíly mezi věkovými skupinami, muži a ženami či délkou pobytu v cílové zemi (tj. v Česku nebo Itálii). Nicméně sociální remitence se více týkají lidí s vyšším vzděláním (zejména vysokoškolským) a s lepší znalostí jazyka cílové země. Pozitivní vliv na přenos norem a vzorců mělo i deklarování četnějších a intenzivnějších vztahů s Moldavskem. Délka pobytu v nové zemi naopak sociální remitence neovlivňovala. V Itálii, kde velká část respondentů žila více jak 20 let, se prokázal vliv přání se v budoucnu vrátit do Moldavska. V českém prostředí sociální remitence slabě ovlivňovalo i respondentovo přiklonění se k postmaterialistickým hodnotám. Naopak osobnostní charakteristiky neměly na přenos sociálních remitencí žádný vliv.

4. Příklady sociálních remitencí v Moldavsku

V rámci řešeného projektu jsme také aktivně vyhledávali projekty migrantů realizované v Moldavsku. Našli jsme řadu projektů financovaných ze strany migrantů, jednalo se jednak o podnikatelské projekty (např. hotel, restaurace, šicí dílna), rozvoj turistických destinací (vinařství s možností ubytování a stravování), jednak o projekty veřejně prospěšné, například včelí úly

v areálu školy, díky kterým mohou místní žáci dostávat pravidelně med a zároveň se mohou podílet na péči o úly. Nicméně i zde jsme viděli nemožnost realizace řady nápadů (např. migranti koupili dva autobusy, aby vozili místní obyvatele do hlavního města za prací), ale z důvodu centrální byrokracie a korupčního prostředí mnohdy nemohly být dlouhodobě realizovány.

Obrázek 1: Pravidelné setkání zastupitelů obce Lozova s bývalými migranty. Diskutují o získání finančních prostředků od migrantů

v zahraničí a formě jejich využití

Zdroj: GEOMIGRACE 2018

5. Závěr

Závěrem lze říci, že přenášení sociálních remitencí mezi na jedné straně Českou republikou a Itálií a Moldavskem na straně druhé je jen pozvolné a ovlivněné především nepřipraveností moldavského prostředí. V moldavské společnosti zůstává nadále silný vliv církve a situaci nepomáhá ani ekonomická a politická nevyspělost. Nicméně k určitým transferům dochází, zejména od lidí s vyšším vzděláním a vyšší znalostí jazyka imigrační země. V Moldavsku lze najít i řadu úspěšných projektů organizovaných reemigranty, i když i ty jsou limitovány špatným řízením země.

Literatura

ČERMÁKOVÁ, D.; DRBOHLAV, D.; PAVELKOVÁ, L. (v tisku): Who could stand out behind social remittan-

ces? Migrants' human values and personality traits newly tested. A comparative perspective. *International Journal of Intercultural Relations*.

DRBOHLAV, D.; BAILEY, A.; LUPTÁK, M.; ČERMÁKOVÁ, D. (2017): Migrant Values and Social Remittances Across the Contemporary Migration-Development Nexus: the Case of Moldovans in Czechia. *Geografie*, 122 (4), 526–553.

GRABOWSKA, I. (2018): Social Remittances – Channels of Diffusion. In White, A., Grabowska, I., Kaczmarczyk, P., Slany, K. (2018): *The Impact of Migration on Poland*. UCL Press, Londýn, 68–89.

INGLEHART, R.; WELZEL, C. (2005): *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.

LEVITT, P. (1998): Social Remittances: Migration Driven Local-Level Forms of Cultural Diffusion. *The International Migration Review*, 32 (4), 926–948.

LIPSET, S. M.; ROKKAN, S. (1967): Cleavage Structures Party Systems and Voters Aliguments. In: Lipset, Rokkan (eds.): *Party Systems and Voters Aliguments: Cross – National Perspective*. The Free Collier & Mac Millan, New-York-London, 1–64.

WORLD BANK (2019) – online databáze: <https://data.worldbank.org/>

